

AGORANOMI

Deze rubriek staat open voor iedereen die op het gebied van de ruimtelijke ordening iets wil aankondigen, verslaan of bespreken. Ook reacties op in Agora geplaatste artikelen zijn welkom. Kopij sturen naar redactie, zie colofon op bladzijde 3.

Gesprek met professor Van Engelsdorp Gastelaars

Bouwen voor de buurt een volstrekt achterlijke strategie

Rob van Engelsdorp Gastelaars werd geboren op 13 augustus 1940 in Amsterdam. Ging in 1960 sociale geografie studeren en studeerde acht jaar later af om meteen daarna bij de Universiteit van Amsterdam in dienst te treden. In 1980 promoveerde hij tot doctor in de sociale wetenschappen. Zijn proefschrift was getiteld 'Niet elke stadsbewoner is een stedeling'. In 1984 werd hij, nog steeds aan dezelfde universiteit, hoogleeraar. Het interview dat Agora met hem had voor dit jubileum vindt plaats op zijn kamer op het Instituut voor Sociale Geografie (ISG) gedurende een verloren uurtje. We hebben te maken met een druk man die zijn mening geenszins onder stoelen of banken steekt.

Allereerst, wat zijn uw belangrijkste werkzaamheden op dit moment?

Ik ben natuurlijk hoogleraar, maar daaruit zijn nog een tweetal andere wel komische functies voortgekomen. Om daarmee te beginnen: Ten eerste ben ik lid van het bestuur van de Stichting Hoogbouw, die ten doel heeft de hoogbouw in Nederland weer bespreekbaar te maken. Ik ben daarvoor gevraagd omdat ik me in het kader van het onderzoek naar nieuwe huishoudens heren der als voorstander daarvan uitsprak. Appartementen zijn uitstekend te realiseren in hoogbouw en zulke woningen zijn ideaal voor wie redelijk veel geld heeft maar geen tijd. Het gaat om appartementen zonder bijwerk, zeg maar 'netto woningen' waar je geen omkijken naar hebt. Na de tweede wereldoorlog zijn er eigenlijk nauwelijks nog dure huurap-

partementen gebouwd, terwijl blijkt dat daar best behoefte aan is. Verder ben ik bij de Stichting Nederland Nu Als Ontwerp (NNAO) belast met de supervisie over de toekomstscenario's. Die NNAO is in '83 opgericht. Toen heerste er een sfeer van 'Nederland is af'. Die sfeer ontstond vooral onder mensen op hoge posten bij de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. Maar natuurlijk was alleen daar het werk voltooid. Daar ergerden anderen, waaronder ik, zich dood aan. Op basis van wat ik over die dingen heb gezegd ben ik er toen bij gehaald. Die toekomstscenario's zijn mens- en maatschappijbeelden, modelletjes van hoe de samenleving in elkaar zit. Die scenario's moeten opnieuw een debat over de ruimtelijke ordening in Nederland op gang brengen.

Wat daarbij opvalt is dat de NNAO onder stedeboouwers en architecten al veel weerklank heeft gevonden maar nog nauwelijks onder geografen, hoe komt dat?

Er zijn om te beginnen bij de voorbereiding niet veel geografen betrokken geweest. Behalve het ISG in Amsterdam doet het Instituut in Utrecht mee vanwege de voortreffelijke computerkaarten die ze kunnen produceren. Verder is het geen denkwijze die geografen erg aanspreekt, het heeft met vormgeven te maken en daar lijken geografen wel bang voor.

Bovenal is Van Engelsdorp Gastelaars hoogleraar, gespecialiseerd in onderzoek op het gebied van de leefpaden van verschillende bevolkingsgroepen; hun dagelijkse omgang met hun milieu, hoe buurten worden gebruikt, geld- en tijdbestedingen; wie de stad inkomen, wie eruit gaan. Daarbij wordt veel met tijd-ruimtebudgetten gewerkt, samengesteld op basis van de dagboekmethode. Een jaar geleden verscheen het in

opdracht van de RPD uitgevoerde onderzoek 'Stedelijke Bevolkingscategorieën in Opkomst' dat Van Engelsdorp Gastelaars deed in samenwerking met Jacqueline Vliegen. Traditionele gezinshuishoudens werden daarin vergeleken met de zogenaamde 'nieuwe huishoudens': werkende alleenstaanden, tweeverdieners, enzovoorts. De vraag was hoe het ruimtelijk beleid op hun uiteenlopende aanspraken ten aanzien van de woonomgeving kan inspelen. Er moet gestreefd moeten worden naar 'milieudifferentiatie' binnen een groter ruimtelijk kader dan nu het geval is, namelijk binnen het hele stadsgewest, inclusief de suburb. In tegenstelling tot de traditionele gezinnen blijken de nieuwe huishoudens zich het prettigst te voelen in een centraal gelegen stads-wijk.

Van Engelsdorp Gastelaars hierover: De compacte stad-gedachte zag ik al nooit zo zitten, dat iedereen zo bij elkaar harken. Traditionele gezinnen wonen nu eenmaal liever buiten de stad. Zo lang 't kan moet je zo veel mogelijk differentiëren, de compacte stad is alleen geschikt voor bepaalde groepen.

Is de aandacht voor de nieuwe huishoudens niet te veel op één groep, zeg maar de yuppies, gericht?

Zeker niet, al die aandacht voor zo'n topgroep is toch al zo vervelend. Je leest naar welke muziek ze luisteren en waar ze gaan eten. Zelfs de serieuzere kranten schrijven er over. Maar er is naast de publicitaire aandacht ook wetenschappelijke belangstelling, het komt nu in het vak. Eerst werd er gedacht dat het alleen in de VS zou gebeuren. Men zei steeds, 't is hier niet en 't komt hier niet, veel te klein allemaal. Maar het blijkt nu heel hard te gaan. De Jordaan was de één na armste buurt van Amsterdam maar scoort nu ergens bovenaan. Andere buurten gaan ook meedoen, heel Zuid bijvoorbeeld, let maar op. Het gaat veel harder dan de overheid denkt. Dat gedoe met die yuppies betekende echter wel een doorbraak van de aandacht voor de nieuwe huishoudens. En daar heeft de wetenschap goddank nu eens aan bijgedragen. Ons onderzoek naar de nieuwe huishoudens is ook veel breder.

Foto's: Charlotte van Tirum

Er zitten niet alleen plusgroepen in, maar ook tweeverdieners van velerlei niveau. Daar waren er bij die het helemaal niet zo breed hadden. Nu zijn we met een nog uitgebreider onderzoek naar die dingen bezig, opnieuw voor de Rijksplanologische Dienst en nu ook in het kader van het onderzoeksprogramma 'Stedelijke netwerken'. Net als de vorige keer met nieuwe en traditionele huishoudens plus vier nieuwe, moelijkere groepen, zoals ouderen die net wel of net geen werk hebben, bijstandsmoeders en zelfstandige jongeren, en nu ook in Rotterdam.

In de jaren zeventig waren zulke kansarme groepen in stedelijke probleemgebieden op de universiteit nogal populair. Is het onderzoek naar de nieuwe huishoudens een reactie daarop?

Nee, het is meer een tegenwicht voor de grote aandacht voor gezinshuishoudens. Nog steeds worden er vooral eengezinswoningen gebouwd. Maar men beseft nu wel meer en meer dat de veranderingen in de bevolkingssamenstelling serieus genomen moeten worden. Ook de bejaarden worden een interessante groep; en wat doen we met werklozen van een jaar of 45 die nooit meer een baan krijgen. Kunnen die buiten de stad gaan wonen? Er is een eind gekomen aan de overloop. Van een terugkeer naar de stad, zoals wel eens gesuggereerd wordt, is echter geen sprake. Eerder is het zo dat grote groepen de stad niet meer verlaten. Maar daarbij gaat wel iedereen ruimtelijk apart zitten.

Het was lange tijd niets dan kommer en kwel in de grote steden. Zijn de 'plusgroepen' de redders van het stedelijk milieu?

Gedeeltelijk, maar tegelijkertijd worden de problemen erdoor verplaatst. In de toekomst worden de

stadsranden en de groeikernen de probleemgebieden, daar ben ik van overtuigd.

In hoeverre is er nu nog specifieke aandacht voor probleemgebieden?

Eh.....(aarzelt even).....nou, niet speciaal voor de probleemgebieden, maar ik heb daar wel een idee over. Ik ben zowel tegen het gentrificeren van hele binnensteden, puur in de luxe sfeer, als tegen zoiets als het bouwen voor de buurt. Neem bijvoorbeeld de Nieuwmarkt hier. Iedereen heeft het nu over het succes van deze buurt, nu de stadsvernieuwing er bijna is afgerond. Er is sociale woningbouw met daarnaast koopwoningen van één à twee ton en het past allemaal prima bij elkaar. Het is goed om gemengd te opereren. Het 'bouwen voor de buurt', waar in progressieve kringen zo hoog over werd opgegeven, heb ik altijd een volstrekt achterlijke strategie gevonden, dat heb ik steeds gezegd.¹ En je ziet het ook gebeuren, het gaat fout, al is het helemaal niet zo leuk om op die manier achteraf gelijk te krijgen. Het bouwen voor de buurt is 'mislukt' waar een bepaald spanningsveld van verschillende bevolkingsgroepen bestaat; dan gebeurt er dit (gebaar naar buiten waar enkele verbouwde pakhuizen in de Nieuwmarktbuurt te zien zijn) en dat is maar goed ook. Waar het wel 'gelukt' is kon het omdat dat spanningsveld er niet was, zodat de oude bevolking zich kon handhaven. Maar het resultaat is een heleboel arme mensen bij elkaar in te dure woningen. Dat zie je in Amsterdam (Staatsliedenbuurt, Indische Buurt), maar ook in Rotterdam. **Ik heb het altijd al idioot gevonden dat de steden zich met name verantwoordelijk voelen voor de kansarmen. Daar zijn uiteindelijk die mensen zelf ook niet mee gediend. Steden hebben echt niets aan de situatie dat geen bedrijf er meer wil zitten. Een verpauperde stad is zo ongeveer het ergste wat je kunt hebben. Dan is er werkelijk niets meer wat de zaak er nog bovenuit kan tillen. Wat dat betreft zijn de strategieën om de zaak economisch wat meer in evenwicht te krijgen dan ook zeer verstandig.**

AEMILIA DE KONINGH
MAX POPMA

Met dank aan Jacqueline Vijgen

1. Bouwen voor de buurt is een stadsvernieuwingstrategie die er van uitgaat, dat slechts woningen worden gebouwd voor de oorspronkelijke bewoners. Eind jaren zeventig was deze strategie populair bij een nieuwe lichte planners en bestuurders die vooral in Amsterdam en Rotterdam veel invloed had. Het was een reactie op het 'bouwen voor de stad', waarin werd geprobeerd door het bouwen van wat luxere, en dus duurere, woningen koopkrachtige huishoudens naar de stad te krijgen die het voorzieningsniveau zouden kunnen opkrikken. (Red.)

Nederland na Tante Truus

In september van dit jaar presenteert de Stichting 'Nederland Nu Als Ontwerp' een viertal mogelijke toekomstbeelden voor het jaar 2050. Zal Nederland dan nog steeds 'het land van Tante Truus' zijn of zal een dynamische ontwikkeling de huidige (ruimtelijke) structuur van onze samenleving grondig overhoop halen? Leo de Klerk, werkzaam voor de Stichting, beschrijft de gevolgen van een tweetal scenario's.

In veel opzichten is Nederland anno 1987 nog een land van tante Truus en haar koffiedrinkende verwanten. Maar het is bijna ironisch dat juist een CDA-minister haar aan de schandpaal heeft willen nagelen. Ruding's klacht over de geringe ruimtelijke mobiliteit van de Nederlandse werknemer staat haaks op het enthousiasme binnen zijn partij voor het gezin en de 'zorgzame samenleving', een samenleving waarin de professionele hulpverlening weer plaatsmaakt voor directe bijstand door familie en vrienden. Ook de voorkeur voor het eigen woningbezit en, in de huursector, voor vrij autonome woningbouwverenigingen - die gezien hun organisatie vooral de belangen van de lokale woningzoekenden zullen behartigen - lijken moeilijk te verenigen met frequente verhuizingen naar andere gemeentes en andere landsdelen. Maar tot dusverre is de ruimtelijke mobiliteit, zeker wanneer het over grotere afstanden gaat, in Nederland vrij gering en kunnen Ruding's partijgenoten gerust zijn.

Individualisering

Tante Truus is echter aan het verdwijnen. Door het snel gedaalde geboortecijfer zal de toekomstige Nederlander aanzienlijk minder familieleden hebben; bovendien wordt vooral onder jongeren de tendens steeds sterker om het geboortemilieus te verlaten en een eigen bestaan elders op te bouwen. Ook het individualiseringsproces heeft grote gevolgen voor de woningmarkt. In eerste instantie leidt het tot een groeiende vraag naar woonruimte, maar op langere termijn zal dit snel minder worden. Nu is de markt nog vooral een markt waarbij de aanbieder, en dat is in Nederland vooral de overheid, kan bepalen wat en waar gebouwd wordt. Maar het is denkbaar dat binnen enkele decennia vooral het meer koopkrachtige deel van de vraagzijde bepalend wordt.

Dat dit zal leiden tot een grote trek van de bevolking van economisch zwakke regio's naar economisch sterke, staat allermindst vast. Zeker zal het niet de enige ontwikkeling zijn. Het is ook mogelijk dat bedrijven gaan verhuizen, bijvoorbeeld naar gebieden die een aantrekkelijk woonmilieu bieden voor hun hoger personeel. Daarnaast leidt het individualiseringsproces ook tot een toename van het aantal tweeverdieners. Omdat er bij hen twee banen in het geding zijn zullen zij minder makkelijk overgaan tot een verhuizing naar een andere regio. Maar

de belangrijkste ontwikkeling is misschien wel dat het aantal huishoudens zonder binding met een vaste werkplek enorm zal toenemen. Gedacht kan worden aan thuiswerkers en dergelijke, maar vooral de absolute en relatieve toename van het aantal gepensioneerden speelt hier een rol. Tot dusverre is deze groep vrij honkvast, maar wanneer de lokale kring van familie en kennissen aan betekenis inboet, en wanneer er meer keuzeruimte op de woningmarkt ontstaat, kan ook binnen Nederland de pensioenmigratie op gang komen.

In september presenteert de Stichting 'Nederland Nu Als Ontwerp' in de Beurs van Berlage in Amsterdam een aantal ontwerpen voor Nederland in 2050. Deze zijn gebaseerd op een viertal scenario's. Eén daarvan, het dynamische, is gebaseerd op een vrije werking van de maatschappelijke krachten. Hierin wordt verondersteld dat de bovenstaande ontwikkelingen alle ruimte zullen krijgen. Het gaat uit van een verdere individualisering, en daarmee een krimpende bevolking, en van een vrije woningmarkt. De gevolgen zijn ingrijpend. Van alle Nederlandse huishoudens zal 43% uit gepensioneerden bestaan; in

sommige delen van Oost-Nederland kan dit aandeel echter oplopen tot ruim boven de 50% (zie figuur). Jongeren zullen deze gebieden verlaten. Daartegenover staat een enorme groei van het aantal weekendhuisjes en een instroom van ouderen. Sommigen onder hen maken van hun tweede woning een permanente verblijfsruimte, andere trekken naar speciale, door projectontwikkelaars gebouwde bejaardendorpen.

Koffie

Dit dynamische scenario is echter slechts één van de mogelijkheden die geschetst worden. Diametraal daartegenover staat het zorgvuldige scenario. Dit gaat uit van een zeker eerherstel van het gezinsleven en van een confessionele overheid die met kracht streeft naar evenwichtig opgebouwde woonmilieus. Arm en rijk en jong en oud dragen daar alle hun steentje bij aan een bloeiend plaatselijk leven. Het kostbare Nederlandse landschap mag niet opgeofferd worden aan sociale consumptievormen als tweede woningen en een ongebreidelde suburbanisatie, terwijl regionaal-economische achterstanden door de overheid bestreden worden. Verhuizen per levensfase, maar ook de ontvolking van hele woonwijken gedurende het weekend, passen niet in dit scenario. Omstreeks 2050 staat in zorgvuldig Nederland nog steeds de hele week de koffie klaar.

LEO DE KLERK

In het dynamische scenario speelt pensioenmigratie een belangrijke rol. Ouderen trekken naar het oosten en zuiden van ons land, waar door projectontwikkelaars speciale bejaardendorpen worden gebouwd. In de figuur de huishoudens van gepensioneerden als % van alle huishoudens.

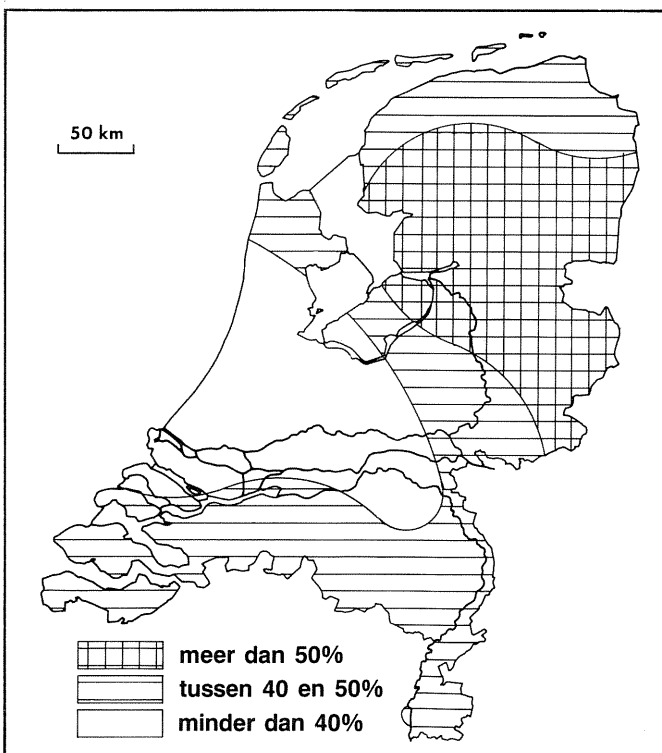

Foto: Guus Born

Optimisme Schiphol gerelativeerd

'Schiphol: de Rijnmond van de jaren negentig' hadden de Utrechtse geografie studenten als titel voor hun jaarlijkse studiedag op 7 mei jl. gekozen. Hoewel zo'n titel bijvoorbeeld al stof tot discussie zou moeten opleveren werd het lont pas echt in het kruidvat aangebracht door één van de drie sprekers, die met een niet alledaagse mening het huidige positieve denken rond onze nationale luchthaven wilde relativieren.

Het idee, dat Schiphol, de noordelijke Randstad en misschien zelfs heel Nederland uit het economische dal moet trekken wordt langzamerhand ondersteund door stapels rapporten. Door hoogwaardige infrastructuur, mainports en gateways in de praktijk te realiseren moet ons land het distributiecentrum van Europa blijven. Schiphol moet daarin een belangrijke rol spelen.

Luchtvracht

Volgens Drs. Amkreutz (NV Luchthaven Schiphol) kan deze verwachting worden waargemaakt. Na Londen, Parijs en Frankfurt beschikt Amsterdam over de vierde luchthaven in Europa. Vooral op de luchtvrachtmarkt neemt Schiphol een goede plaats in; luchtvracht is namelijk meer op

enkele luchthavens geconcentreerd dan het passagiersverkeer. De concentratie van de luchtvracht op Europees niveau op Schiphol, Parijs en Frankfurt moet volgens Amkreutz worden verkleind door het *trucking-systeem* (luchtvracht tussen luchthavens vervoerd per vrachtauto) tussen deze drie luchthavens. Het is hierdoor mogelijk vraag en aanbod naar vrachtruimte beter op elkaar af te stemmen. Daarnaast heeft zich een oriëntering voorgedaan op het vervoer naar verre bestemmingen. Tevens zijn de drie luchthavens gezamenlijk gelegen in het geografisch, industrieel en logistiek centrum van Europa. De infrastructurele ontsluiting van de luchthavens is vooralsnog goed. Dat vooral Frankfurt tot nu het sterkst is gegroeid zet nog geen domper op het positieve Schiphol-denken. Wat de effecten op regionaal niveau zijn van een verdere groei van Schiphol laat zich raden; een toenemende werkgelegenheid en vraag naar bedrijfsterreinen. Volgens Drs. Wijs (Economisch Technologische Dienst van de provincie Noord-Holland) moet Schiphol primair worden gezien als luchthaven en niet als bedrijventerrein. Schiphol moet dan ook in een breder kader worden bekeken, het is niet de *steunpilaar* van de Amsterdamse economie maar een *onderdeel* daarvan. Amsterdam als financieel centrum, als toeristisch attractiepoint en als

Wordt Schiphol het nieuwe trekpaard van onze economie? Volgens Ir. Bierman alleen als de luchthaven zich op nieuwe markten in Noord- en Oost-Europa gaat richten. Foto: Guus Born

VUGS-congres over 'Global Shift'

Ter ere van haar dertiende lustrum organiseert de Vereniging van Utrechtse Geografie Studenten (VUGS) een internationaal symposium op 14 en 15 oktober 1987, met als thema: **internationalisering, geografische arbeidsverdeling en regionale vooruitzichten, samen te vatten met de term 'global shift'.**

Onder het begrip 'global shift' wordt in het algemeen verstaan een ruimtelijke structuurverandering op wereldniveau, zoals die ontstaat door de internationalisering van de economie, en dan met name van de grote bedrijven. Eén van de symptomen van deze internationalisering is de groei van buitenlandse investeringen, een onderwerp waaraan elders in dit nummer van Agora aandacht wordt geschonken.

Op het congres staan drie vragen centraal:

1. Wat is de aard van de internationalisering en welke rol speelt deze in economische herstructureringsprocessen?
2. Wat zijn de gevolgen van verschuivingen in de internationale arbeidsverdeling voor wereldregio's en voor specifieke landen?
3. Op welke wijze kan het nationaal economisch beleid van landen en het beleid van handelsorganisaties inspelen op de verwachte effecten van internationalisering?

haven verzorgt het draagvlak voor Schiphol, dat zich mede hierdoor als distributiecentrum kan ontwikkelen.

Brede visie

Donkere wolken doemen boven Schiphol en Nederland op als we Ir. Bierman moeten geloven. Deze voorman van de Federatieve Groenen en directeur van de Stichting Interuniversitair Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek deed al eerder van zich spreken in de Volkskrant van 28 maart 1987. Hij wees op het mondiaal verschuivende economisch zwaartepunt; de landen rond de Pacific groeien zeer snel ten opzichte van de oude Noord-Atlantische zwaartepunt naar het zuiden, waar op dit moment vooral Zuid-Duitsland van lijkt te profiteren. Dat juist de Frankfurte luchthaven het sterkst groeit in het luchtvrachtverkeer is in dit perspectief dan ook niet verwonderlijk. De kaarten voor Nederland worden daarmee ongunstiger. Zeker als de kanaaltunnel met een daaraan gekoppelde oost-west verbinding per hoge-snelheidstrein (HST), in de negentiger jaren gereedkomt, wordt Nederland welhaast de periferie van Europa. De HST doortrekken tot Amsterdam/Schiphol heeft volgens

Op beide congresdagen zal de ochtendsessie bestaan uit plenaire voordrachten. Na de lunch zal er een aantal workshops worden georganiseerd, waarin verschillende aspecten van internationalisering (op de eerste dag) en de gevolgen daarvan voor specifieke regio's (op de tweede dag) besproken worden.

De onderwerpen van de eerste dag zijn: diensthandel; veranderende positie van zee- en luchthavens; het allocatie beleid van transnationale ondernemingen; oplossingen voor het schuldenprobleem; geografische herstructurering van enkele belangrijke industrietakken. Op de tweede dag worden deze zaken besproken in regionale workshops:

Japan, West-Europa; staatseconomieën; armste landen; newly industrializing countries; Noord-Amerika. Eén workshop wordt speciaal gewijd aan buitenlandse investeringen in Nederland en het overheidsbeleid ten aanzien van de acquisitie van buitenlandse investeringen. Het congres wordt op de tweede dag besloten met een forumdiscussie, waarin de toekomst van internationaal handelsoverleg centraal zal staan. De voertaal van het congres is Engels, met uitzondering van enkele workshops.

Verdere informatie te verkrijgen bij: Vereniging van Utrechtse Geografie Studenten, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht, Heidelberglaan 2. Tel. 030-532789.

Bierman weinig zin omdat in de Randstad deze vervoerswijze zijn kracht verliest door de vele stopplaatsen (Rotterdam, Den Haag, Schiphol en Amsterdam).

Het alternatief dat Bierman voorlegt is het volgende: Richt je op nog niet ontgonnen markten. Versterk eerst de relaties Engeland-Nederland en Nederland-Scandinavië. De belangrijkste markt ligt echter in Oost-Europa. Het daar ingezette liberaliseringsproces opent mogelijkheden voor Nederland als distributieland. Oost-Europa moet het achterland van Nederland worden. Daarnaast dient een verdere integratie plaats te vinden tussen de diverse vervoerssystemen. Luchtvracht moet ook via het spoor en de binnenvaart verder getransporteerd kunnen worden.

Met zijn op zich interessante visie had Bierman het onderwerp van de studiedag op een zijspoor gezet. Dit was dan ook duidelijk in de discussie te merken. In plaats dat over de stellingen met betrekking tot Schiphol werd gediscussieerd, werd er stuurloos gepraat over de realiteitswaarde van Bierman's betoog. Het lont dat hij in het kruidvat had aangebracht werd niet aangestoken.

ERIK LOUW

Stadsvernieuwing in probleembuurt

Revitalisering verpauperde straat is langdurig en moeizaam proces

De Zeedijk is waarschijnlijk de meest beruchte straat van Nederland; een straat waar in een tijdsbestek van tien à vijftien jaar een proces van zeer snel sociaal en economisch verval heeft plaatsgevonden. In dit proces wordt een hoofdrol gespeeld door de heroïnehandel, die in de jaren '70 een steeds groter deel van de buurt rond de Zeedijk in zijn greep kreeg. Sinds 1978 probeert de gemeentelijke overheid de drugsoverlast terug te dringen; in eerste instantie door politie-optreden, wat niet veel effect sorteerde. Begin jaren '80 ontstaat dan het idee dat een meer omvattende aanpak nodig is. Natuurlijk moet de openbare orde worden gehandhaafd, maar daarnaast is het noodzakelijk dat de buurt nieuw leven wordt ingeblazen. Daartoe wordt in 1983, in samenwerking met het bedrijfsleven, de 'NV Economisch Herstel Zeedijk' opgericht. Dit samenwerkingsverband in de vorm van een public-private partnership krijgt tot taak de stadsvernieuwing ter hand te nemen.

Op het Instituut voor Sociale Geografie in Amsterdam wordt al geruime tijd aandacht besteed aan deze problematiek. Op 25 mei jl. vond de presentatie plaats van een viertal onderzoeken die betrekking hebben op de ontwikkelingen rond de Zeedijk en de rol van het drugsprobleem daarbij. Op deze pagina's krijgt u een indruk van deze presentatie.

Oude problemen

Het rapport 'De Zeedijk, Nieuw elan, oude problemen' probeert een antwoord te geven op de vraag hoe verval van een straat zo snel kon optreden en naar welke wegen er gezocht werd om dit verval te stoppen. Extra aandacht geven de onderzoekers aan de manier waarop de gemeente haar verloren greep op de Zeedijk probeert terug te krijgen: door middel van samenwerkingsverbanden met het bedrijfsleven in de vorm van 'public-private partnerships'.

Het proces van verval en de herstelprognosen worden besproken aan de hand van een drietal fasen, elk gekenmerkt door een andere optiek van de overheid op de aanpak van het probleem. De eerste fase, 1972 tot 1978, wordt gekenmerkt door een onderschatting van het probleem van de heroïne. Hulpverlening voor heroïneverslaafden ontstond al in 1974, maar leverde niet het gewenste effect op en de problemen werden alleen maar groter. De Zeedijk raakte steeds verder in verval en investeringen bleven uit.

Onveilig

Als reactie op het snelle proces van verval stelde de overheid vanaf 1978 het openbare ordebeleid centraal. Dit vormt dan ook de

tweede fase van het vervalproces. Gelijk hiermee ontstond een andere benadering van de junk: van slachtoffer, patiënt werd deze tot crimineel. Hulpverlening wordt steeds meer met de mond beleiden en een afstemming met het openbare-ordebeleid ontbreekt. De Zeedijk werd ondertussen ondanks een stroom van maatregelen steeds onveilig en het verval greep verder om zich heen. Centraal punt in het betoog van de onderzoekers is de dan ontstane patstelling: Zolang de openbare orde niet wordt hersteld, is er geen investeringshorizon, en zolang er niet geïnvesteerd wordt, lukt het niet om de openbare orde te handhaven. Dit luidt dan ook de derde fase in, waar de gemeente als privaatrechtelijk participant gaat optreden. Omdat de gemeente krap bij kas zit, ziet ze zich genoodzaakt een samenwerkingsverband aan te gaan met private investeerders. Dit leidde eind 1983 tot het opzetten van het 'Economisch Herstelplan Zeedijk'. Daarin worden twee peilers genoemd waarop het herstel zou moeten rusten: enerzijds het bouwen van een hotel op de kop van de Zeedijk, anderzijds een samenwerkingsverband tussen gemeente en bedrijfsleven met als doel panden op de Zeedijk aan te kopen.

Samenwerking tussen de gemeenten en bedrijfsleven in de vorm van 'public-private partnership' heeft voor bewoners en ondernemers tot gevolg, dat inspraak tot een minimum beperkt blijft. Foto: Charlotte van Tirum

Als onderdeel van de revitalisering wordt 'op de kop van de Zeedijk' een hotel gebouwd. Het is de vraag of zo'n op zichzelf staande voorziening veel voor de buurt kan betekenen. Foto: Charlotte van Tirum

Beide peilers kwamen zeer moeizaam tot stand: de financiering van het hotel bleek alleen rond te krijgen met behulp van een uiterst dubieuze fiscale constructie. De 'NV Economisch Herstel Zeedijk' die de panden op zou knappen haalde zelfs het beoogde startkapitaal niet.

De vraag die vervolgens gesteld wordt, is of dit herstelbeleid wat heeft opgeleverd voor de bewoners en ondernemers op de Zeedijk. Voor hen heeft de samenwerking tussen gemeente en bedrijfsleven in een public-private partnership tot gevolg dat inspraakprocedures tot een absoluut minimum beperkt blijven. De werkzaamheden van de NV Economisch Herstel Zeedijk hebben tot nu toe nog weinig vruchten afgeworpen. De levensloop van de NV wordt begeleid door een reeks van 'tegenslagen':

- De problemen rond de aanbesteding van herstelwerkzaamheden.
- Priesopdriving bij verwerving en stijgende aanneemsommen dreigen een rendabele exploitatie te bemoeilijken.
- Het selecteren van nieuwe ondernemers. Men aarzelt om als eerste

te beginnen, en dus de grootst risico's te nemen. Zo komt de gewenste functie-mix in het gedrang.

- *Problemen rond het aantrekken van vreemd vermogen.* Hypotheekverleners zijn zonder gemeentegarantie uiterst terughoudend.

Kanttekeningen

In het rapport wordt dan ook vermeld dat er nog geen sprake is van herstel, hooguit van een stabilisatie van verval. Ook bij het hotel zijn kritische kanttekeningen te plaatsen. Het hotel is een op zichzelf staande voorziening die niets met de buurt te maken hoeft te hebben. Andersom bestaat de mogelijkheid dat het hotel zo zeer zijn stempel op de buurt zal gaan drukken dat de toeristische attracties de buurtgerichte voorzieningen zullen verdringen. Verder wordt geconcludeerd dat de openbare orde nog lang niet altijd gegarandeerd is op de Zeedijk. **De eindconclusie van het rapport is dan ook niet optimistisch. De patstelling is nog niet doorbroken en zolang dat niet gebeurt, kan er geen sprake zijn van economisch herstel. Een voortdurende onderschatting van de problematiek van de zijde van het gemeentebestuur heeft steeds opnieuw geleid tot een te kleinschalige aanpak. Hierdoor wordt zij voortdurend voor steeds hogere financiële lasten geplaatst.**

FRANK VAN ERKEL
Studiegroep Stedelijke Revitalisering

Het rapport is te verkrijgen bij:
Amsterdamse Studievereniging voor Sociale Geografie (ASVS);
publicatierijks, Jodenbree-
straat 23, kamer 2123
1011 NH Amsterdam.
Tel. 020-5254144.

Economisch herstelproces verloopt moeizaam. Foto: Arne Bongenaar

Openbare orde

Het economisch herstelproces verloopt moeilijker dan buurt en 'NV Economisch Herstel' gehoopt hadden. De financiers van het project zijn momenteel niet bereid verder in de Zeedijk te investeren. Aangezien de NV met het geringe startkapitaal van 4 miljoen gulden is begonnen, komt zij nu in een moeilijke financiële situatie en moet zij noodgedwongen een terughoudend beleid voeren.

Het is echter niet juist naar aanleiding van deze problemen te veronderstellen dat samenwerking tussen gemeente en bedrijfsleven daarom een verkeerde keus is geweest. Als de gemeente alleen dit stadsvernieuwingsproject was begonnen, waren waarschijnlijk dezelfde financiële problemen ontstaan, zeker wanneer zij hiervoor leningen had moeten afsluiten. De belangrijkste reden, waarom het bedrijfsleven zeer terughoudend is met investeringen in de

Politie nadrukkelijk aanwezig.
Foto: Gemeentepolitie Amsterdam

Zeedijk, is het probleem van de openbare orde. Ondanks het feit dat er voortdurend agenten rondlopen is de drugshandel nog niet verdwenen en is de situatie op straat zeer bedreigend. De drugshandel heeft grote belangen in dit gebied, wat samenhangt met een aantal factoren.

Er is met de handel in drugs enorm veel geld gemoed en de Zeedijk is een belangrijk afzetgebied. De straat is een vast ontmoetingspunt voor dealers en verslaafden en is tot ver in het buitenland als zodanig bekend. In het gebied rond de Zeedijk, de Wallen, vinden bovendien illegale praktijken plaats die sterk met de handel in drugs verweven zijn, zoals heling en heroïneprostitutie. Tenslotte houden veel middenstanders op de Wallen de situatie in stand door toe te staan dat in hun zaak wordt geheeld en gedeeld en door spuiten en andere benodigdheden te verkopen aan verslaafden.

Het is duidelijk dat de drugshandel deze locatie niet zonder meer zal prijsgeven, het is echter even duidelijk dat de 'scene' aangepakt zal moeten worden om economisch herstel mogelijk te maken. Op de Zeedijk is de politie constant en nadrukkelijk aanwezig, maar de beperkte verwerkingscapaciteit stelt haar voor een dilemma. Hoe meer arrestaties worden verricht, hoe minder ze op straat aanwezig kan zijn; het opmaken van een proces-verbaal kost maar liefst twee uur! Standaardisatie en automatisering kunnen in deze situatie zeker verbetering brengen. Onvoldoende verwerkingscapaciteit is echter niet alleen bij de politie een knelpunt; ook het Openbaar Ministerie en Justitie kampen met een capaciteitsprobleem. Het cellentekort is hiervan een duidelijk voorbeeld.

Het openbare-ordebeleid is natuurlijk op uitvoerend niveau een zaak van de politie, maar de hulpverleningsorganisaties moeten hierbij nauwer worden betrokken. Helaas moeten we vaststellen, dat de hulpverlening nauwelijks contact heeft met de groep van 300 à 400 straatjunkies die de Zeedijk, de Damstraat en de metrostations onveilig maakt. Hier ligt voor de hulpverleners dus nog een belangrijke taak.

De aanpak van het probleem op de Zeedijk is zeker nog voor verbetering vatbaar. In onderstaande publikatie is door middel van een 'actie-

plan' aangegeven, hoe met name de coördinatie op uitvoerend niveau verbeterd kan worden.

MARK DE LANGE

M. de Lange: 'Stadsvernieuwing in een probleemgebied'. Dit boekje is te bestellen bij de Amsterdamse Studievereniging voor Sociale Geografie (ASVS); publicatiereeks, Jodenbreestraat 23, kr. 2123, 1011 NH Amsterdam. Tel. 020-5254144.

Drugs en leefbaarheid

Is er overal in Amsterdam sprake van 'drugs' of is de drugswereld aan bepaalde buurten gebonden? En als dat laatste het geval is: waar in onderscheiden zich deze buurten dan van buurten zonder drugs? Dit is één van de belangrijkste vragen uit het onderzoek 'Leefbaarheid en drugs in Amsterdam'.

In het onderzoek zijn de buurtbewoners aan het woord. In totaal zijn er 2720 geslaagde enquêtes afgenomen. De respondenten zijn representatief voor de Amsterdamse bevolking en gelijkmatig verdeeld over de stad. In de enquête is een aantal vragen opgenomen over drugsgebruikers en -handelaars in de buurt. Bijvoorbeeld over het voorkomen van deze groepen in de buurt en over het soort drugs dat gebruikt of verhandeld wordt. Ook is er in het onderzoek een grote serie vragen opgenomen over leefbaarheidsaspecten met betrekking tot de woning en de buurt in het algemeen. Met deze gegevens en met statistische data hebben we tal van analyses uitgevoerd. Op deze plaats willen

we ingaan op de ruimtelijke spreiding van de gepercipieerde drugscene (zie figuur) en de wijze waarop deze buurten theoretisch kunnen worden ingekaderd.

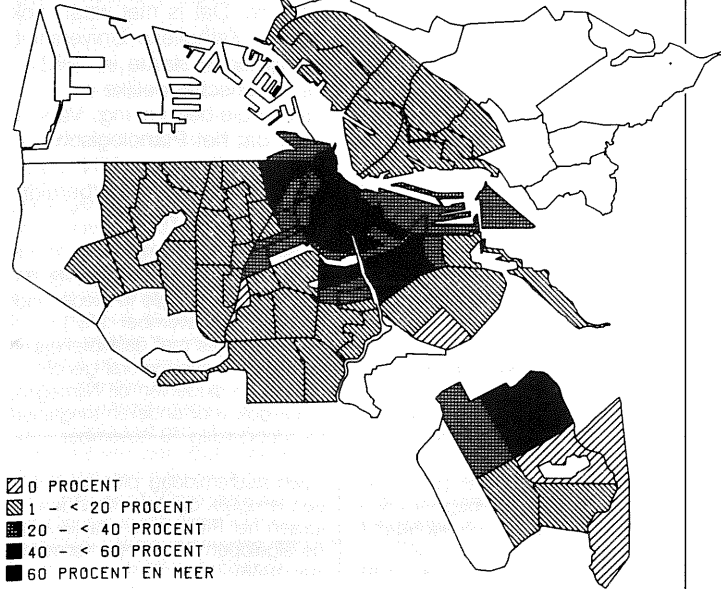
Buurten met veel drugsperceptie (20% van de respondenten of meer) volgen grof gezegd het patroon van de binnenstad, de 19e eeuwse gordel en het noordelijke gedeelte van de Bijlmermeer. Een gedetailleerd onderzoek leert dat een simpele verklaring vanuit één bepaalde achtergrondfactor, zoals bijvoorbeeld de bouwperiode, niet opgaat. Door een elftal typen te onderscheiden hebben we getracht de complexiteit van de relatie tussen buurt en drugs nader te omschrijven. Met behulp van een drietal theorieën bleken deze typen ingekaderd te kunnen worden.

De eerste theorie gaat in op de relatie tussen huishoudenskenmerken en de aard van de woning en de buurt. Deze theorie legt verbanden in de trant van 'bewoners met een lage maatschappelijke positie vooral gevonden kunnen worden in relatief laag gewaardeerde omgevingen'. Dit milieutype komt voor in Amsterdam en steeds wordt hier ook veel drugs in de buurt gepercipieerd.

De tweede theorie gaat over de 'nieuwe' stadsbewoners. Ze zijn sterk gericht op de stedelijke voorzieningen en hebben een centraal-stedelijke woonoriëntatie. De aanwezigheid van de drugscene is te begrijpen vanuit een beperkte gerichtheid van deze groepen op de eigen buurt, hetgeen bijdraagt aan een gunstig klimaat voor het ongestoord kunnen functioneren van de drugscene.

De derde theorie gaat over de ontmoetingsplaatsfunctie van een stad. Bepaalde plekken in de stad hebben door hun ligging de functie van een ontmoetingsplaats (agora). In Amsterdam blijkt een

Drugsperceptie in Amsterdam; het percentage buurtbewoners dat 'drugs ziet'. In de binnenstad, de 19e-eeuwse wijken en in de - relatief nieuwe - Bijlmermeer komen drugsgebruik en drugshandel volgens buurtbewoners het meest voor. Het is duidelijk dat de aanwezigheid van 'drugs' in de buurt niet door één enkele factor, zoals bijvoorbeeld de ouderdom van de buurt, verklaard kan worden.

gedeelte van de drugswereld eveneens het patroon van deze plaatsen te volgen. In vervolgonderzoeken zal worden ingegaan op de stabiliteit van de gevonden verbanden. Ook worden verschuivingen in het patroon van de drugsperceptie nader geanalyseerd. Een uitgebreider verslag van de resultaten tot nu toe is te vinden in onderstaande publikatie. Hierin komen onder andere nog de volgende vragen aan de orde: Is er een verschil wat betreft de drugsverlast tussen verschillende soorten bewoners; is het drugsprobleem ingebed in een algemene leefbaarheidsproblematiek?

J.M. KERSLOOT
S. MUSTERD

Drs. J.M. Kersloot en Dr. S. Musterd: Leefbaarheid en drugs in Amsterdam. Dit boekje is te bestellen bij het Instituut voor Sociale Geografie, Jodenbreestraat 23, kamer 2310, 1011 NH Amsterdam. Tel. 020-5254316.

Positieve waardering

In de studie 'Wandelaars in de Nieuwmarktbuurt' wordt nagegaan wat de invloed is van de harddrugscene op het leven in deze oude Amsterdamse binnenstad. De bewoners ondervinden wel hinder maar waarderen hun buurt toch positief. Dat blijkt uit persoonlijke gesprekken met verschillende bewoners en harddruggebruikers, die voor dit onderzoek zijn gevoerd.

De Nieuwmarktbuurt is voor bewoners en harddruggebruikers een aantrekkelijke omgeving. Er wordt gewoond en gewerkt en er komen veel bezoekers. Er is dan ook een grote variatie aan soorten mensen en activiteiten. De harddrugscene is hier onderdeel van en verweven met verschillende legale en illegale werksectoren in en rondom de buurt. Tussen bewoners en mensen uit de scene bestaan ook relaties en men kent elkaar vaak van gezicht. De harddrugscene is voor iedere buurtbewoner zichtbaar en er wordt hinder van ondervonden. Vooral het spuiten voor de ingang van de eigen woning en de daarbij optredende vervuiling van de directe woonomgeving zorgen voor overlast. Ook ondervonden de bewoners de afgelopen twee jaar veel hinder van de aan de scene toegeschreven kleine criminaliteit. Toch worden de verschillende vormen van deze criminaliteit (vooral fietsdiefstal en inbraak/insluiting) eerder als een algemeen stadsverschijnsel gezien. De harddrugscene en begeleidende criminaliteit worden wél als buurtgebonden gezien. Als belangrijkste omgangsvorm is

door de bewoners 'vermijding' gekozen, een strategie die door gebruikers eveneens wordt gevolgd. Dit geeft een stuk veiligheid waardoor beide groepen zich (blijven) thuisvoelen in de buurt. Door het vorderen van de stadsvernieuwing en door het gevoerde *crisisbeleid Zeedijk* is vermijding echter een omgangsvorm die steeds moeilijker te hanteren valt. Op bepaalde plekken brandt de strijd om de stedelijke ruimte dan ook los, waarbij geslaagde coalities tot stand komen tussen bewoners en andere partijen, die leiden tot het zeer plaatselijk verdrijven van de scene. Vooral in de nieuwbouw wordt steeds vaker overgegaan tot het afsluiten van semi-openbare ruimtes, waardoor de overgang tussen privé en openbare ruimte abrupter wordt. Hierdoor wordt het voor de scene weer eenvoudiger zich de openbare ruimte toe te eigenen, waar immers minder sociale controle wordt uitgeoefend. Het gemeentelijk beleid inzake de harddrugproblematiek is voor bewoners in deze buurt vooral zichtbaar als het crisisbeleid ten aanzien van de Zeedijk. Hoewel de bewoners verdeeld oordelen over de ontwikkeling van de scene, wordt dit beleid toch als algemene verbetering gewaardeerd. Voor gebruikers echter betekent deze poging tot verspreiding van de scene een verslechtering van hun situatie. Hun binding aan de buurt is groot.

Ondanks alles waarderen de bewoners de buurt toch als

25 jaar planologie ook in Nijmegen

In Agora van april j.l. kan de indruk gewekt zijn dat het 25-jarig bestaan van de Planologie in Nederland uitlopend een Amsterdamse zaak zou zijn. Dat is niet waar: ook aan de Katholieke Universiteit in Nijmegen startte in 1962 de wetenschappelijke planologie-beoefening. Van daar dat het Planologisch Instituut Nijmegen (PIN) een aantal activiteiten voorbereidt om dit feit te vieren.

Deze activiteiten zijn:

- een nationale studiedag over de opleiding planologie in Nederland (dinsdag 17 november 1987)
- een congres met gastsprekers uit het buitenland vooral gericht op staf en studenten uit Nijmegen, maar ook voor anderen toegankelijk (donderdag 19 november 1987)
- een studiemiddag plus reünie; een terugblik op de verbanden tussen het PIN en de praktijk over de afgelopen 25 jaar (in het voorjaar 1988)

Ondanks de overlast wordt de Nieuwmarktbuurt door de bewoners positief gewaardeerd. Foto: Max Popma

plezierig. Velen kozen min of meer bewust voor het wonen hier. Men waardeert vooral het gevarieerde sociale klimaat. De bewoners vinden ook dat de buurt erop vooruitging vooral dankzij het vorderen van de stadsvernieuwing.

LIA KOSTER

Lia Koster: Wandelaars in de Nieuwmarktbuurt. Een onderzoek naar de invloed van de harddrugscene op het wonen in een oude binnenstad. Amsterdamse Sociaal-Geografische Studies 6. U kunt deze publicatie bestellen door f 19,- over te maken op postgironummer 5032421 t.n.v. Publikaties Subfaculteit Sociale Geografie Universiteit van Amsterdam, onder vermelding van 'ASGS 6'. Prijs incl. verzendkosten.

- het publiceren van een bundel, voorlopige titel 'Ruimtelijk handelen: meewerken aan de ruimtelijke ontwikkeling' (in het voorjaar 1988)

Het PIN viert het jubileum in een nieuwe huisvesting: Thomas van Aquinostraat 5, 6525 GD Nijmegen (postadres - postbus 9044, 6500 KD Nijmegen), alwaar men ook voor informatie terecht kan.

In aansluiting op het bericht in april over de jubileumviering op het PDI in Amsterdam kunnen we u nog enige aanvullende informatie geven over het congres dat ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan wordt georganiseerd. Dit congres, onder de titel *tussen plan en markt; naar een marktgerichte ruimtelijke ordening*, vindt plaats op 15 en 16 oktober 1987. Na een plenair ochtendprogramma op de eerste dag worden een zestal werkgroepsessies en een zestal excursies aangeboden. Hieruit kan vooraf een keus gemaakt worden. Deze sessies en excursies zullen de middag van de eerste dag en de ochtend van de tweede dag plaatsvinden, waarna het congres, wederom plenair, feestelijk wordt afgesloten. **Uitgebreide informatie over de activiteiten van het PDI is te verkrijgen bij: congrescommissie PDI, P.J. Bast. Jodenbreestraat 23, 1011 NH Amsterdam.**

Rondom NNAO

Elders in deze rubriek kunt u lezen over het werk van de Stichting 'Nederland Nu Als Ontwerp' en over de presentatie van haar plannen in september van dit jaar. De Stichting wil met behulp van deze presentatie de discussie over de toekomstige ruimtelijke ontwikkeling in ons land stimuleren. Ze hoopt dat de vakwereld het thema zal opnemen.

Een aantal organisaties heeft al aangekondigd hier op in te gaan:

Het Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting (NIROV), sectie Ruimtelijke Planning en Onderzoek, zal op 30 september in de Koopmansbeurs een studiemiddag organiseren over het hanteren van toekomstscenarios, de technieken en de resultaten daarvan.

Inlichtingen bij het NIROV, Vivienne Tersteeg, tel. 070-469652.

De Bond van Nederlandse Stedebouwkundigen (BNS), regio Noord-West, en de *Bond van Nederlandse Architecten (BNA)*, kring Amsterdam, organiseren eind september een studiedag over de toekomst van de grote stad, met name Amsterdam. Maatschappelijke veranderingen en nieuwe infrastructuur (telematica) hebben een invloed op de structuur van de stad en stellen zo architecten en stedebouwkundigen voor nieuwe opgaven. Welke zijn deze veranderingen en hoe kunnen ontwerpers daarop inspelen, zodat aan de veranderde eisen voldaan wordt en de belevingswaarde van de stad gehandhaafd blijft.

Informatie bij dhr. A.T. Brand tel. 023-306262 (PPD-N.H.).

De *studentenafdeling* van het *Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG)* organiseert op 23 oktober een themadag over scenario's. Er zijn inleidingen over de techniek, de scenario's die bij NNAO gebruikt zijn en eventuele kritiek daarop. Aansluitend is een bezoek aan de tentoonstelling gepland.

Informatie bij Pieter ter Haar, tel. 020-269554 of Jørgen Veerkamp, tel. 020-927509.

Werving buitenlandse bedrijven: mogelijkheden genoeg

Vestigingsklimaat wordt niet bepaald door drugs en porno

Op 19 mei van dit jaar vond in Den Haag een congres plaats over 'Buitenlandse ondernemingen in Nederland, werving in een Europees perspectief'. Dit congres werd georganiseerd door het Nijmeegse onderzoeksbureau Buck Consultants International in samenwerking met de Werkgroep Economische Geografie van het KNAG. Daags daarna wisten de kranten hierover alleen te melden dat 'drugs, porno, diefstallen en a.t.v.' ons land in het buitenland een slecht imago hadden bezorgd. Deze berichtgeving was gebaseerd op een opmerking van drs. T. van Heesch, commissaris van buitenlandse investeringen in Nederland van het Ministerie van Economische Zaken. Het congres had echter wel iets meer te bieden. Geen vuurwerk, maar wel veel (cijfer)materiaal waarmee belanghebbenden aan het werk kunnen gaan. Hieronder een summierre reconstructie van dit materiaal.

Begin 1985 maakte de directe werkgelegenheid van buitenlandse industriële ondernemingen (ongeveer 120.000 arbeidsplaatsen) zo'n 15% uit van onze industriële werkgelegenheid. In totaal bedraagt de omvang van de buitenlandse werkgelegenheid, dus inclusief de tertiaire sector, in Nederland ruim 200.000 arbeidsplaatsen. Deze cijfers tonen aan dat het belang van buitenlandse ondernemingen voor de Nederlandse economie groot is en het effect op de werkgelegenheid niet te verwaarlozen. Voldoende reden om aandacht te schenken aan de kenmerken van deze investeringen en de mogelijkheden om de ontwikkelingen in een voor Nederland gunstige richting te sturen.

VS. en Japan

Tweederde van de buitenlandse investeerders is afkomstig van buiten de E.E.G. Het zijn vooral Amerikaanse bedrijven, maar sinds 1980 in toenemende mate

ook Japanse. Voor deze bedrijven is Nederland in de eerste plaats een Europese vestigingsplaats die een Europese markt moet bedienen.

Helaas is er nog lang geen sprake van een homogene Europese markt. Voor Japanse en Amerikaanse bedrijven die in eigen land wel met een vrij homogene en omvangrijke markt te maken hebben, is dit zonder meer een nadeel. Voor een klein land als Nederland wordt dit nadeel nog versterkt door de geringe omvang van de eigen nationale markt. Hier staan veel voordelen tegenover: de ligging en goede infrastructurele en communicatieve voorzieningen; een lange traditie van vrijheid ten opzichte van handels- en kapitaaltransacties en een sterke internationale georiënteerdheid.

Daar staat dan weer tegenover dat de subsidies in Nederland voor buitenlandse investeerders aan de lage kant zijn. De ons

omringende landen maken er in hun campagnes gretig gebruik van dat Nederland deze subsidies aan het afbouwen is. Het effect van subsidies zoals investeringspremies, blijkt vooral uit het voorbeeld van Ierland. Met behulp van premies lukt het de Ierse overheid om veel nieuwe buitenlandse productiebedrijven aan te trekken.

In het centrum

Dat echter lang niet alle bedrijven hun vestigingsbeslissing laten leiden door investeringspremies mag blijken uit het voorbeeld van het Amerikaanse computerconcern 'Digital Equipment'. De enorme groei in omzet en verscheidenheid van dit concern leidde tot de beslissing om in Europa een centraal reparatie- en distributiecentrum te vestigen. Na afweging van een aantal hoofdeisen - met als meest bepalende de centrale ligging ten opzichte van de geïnstalleerde apparatuur - moest een keus gemaakt worden uit Engeland, Frankrijk, Duitsland, België en Nederland.

De afweging concentreerde zich op een viertal hoofdpunten: distributiemogelijkheden, beschikbaarheid van personeel, datacommunicatievoorzieningen en tenslotte financiële regelingen. Over dit laatste punt wordt echter opgemerkt: '...vanzelfsprekend uitermate belangrijk, maar in eerste instantie moet een beslissing op operationele gronden genomen worden, en pas dan dient men te gaan onderhandelen over eventuele subsidies', waaraan direct toegevoegd wordt: 'Natuurlijk is het zaak de uitslag van het operationele onderzoek niet bekend te maken, voordat over subsidies wordt onderhandeld'.

Het operationele onderzoek van 'Digital' pakte voor Nederland zeer gunstig uit: wat betreft zowel de distributiemogelijkheden, als de beschikbaarheid van personeel en de datacommunicatieve voorzieningen, scoorde Nederland goed ten opzichte van de andere landen.

College

Binnen Nederland is de locatie van het distributiecentrum door heel andere factoren bepaald. Uiteindelijk is Nijmegen als vestigingsplaats uit de bus gekomen door de actieve rol van het college van B en W aldaar. Hun uitstekende promotie heeft op het Amerikaanse moederbedrijf veel indruk gemaakt: op alle vragen was direct een concreet antwoord, zonder dat een slag om de arm gehouden werd. Deze aanpak past precies in de Amerikaanse mentaliteit. Lokale overheden die Amerikaanse high-tech bedrijven

Tot 1960 waren Japanse bedrijven nauwelijks in Nederland aanwezig. Het waren vooral andere Westeuropese landen en de Verenigde Staten die hier bedrijven vestigden. Inmiddels is Japan, met een handelsoverschot van tien miljard dollar, één van de grootste buitenlandse investeerders ter wereld. De Japanse investeringen in Nederland blijven nog wat achter, maar er is een positieve ontwikkeling waarneembaar.

Objectief bezien heeft Nederland dan ook een aantal voordelen voor Japanse bedrijven: de locatie is gunstig, de transportvoorzieningen zijn goed en het bank- en financiënwezen is goed georganiseerd. Ook op het meer gevoelsmatige communicatieve vlak heeft Nederland belangrijke voordelen. Vanwege de internationale georiënteerdheid van de Nederlandse bevolking werken Japanners graag met Nederlanders samen. Japanners moeten in het buitenland communiceren in het Engels, hetzelfde eenvoudige school-Engels dat ook veel Nederlanders beheersen. Zelfs ten opzichte van Engelstalige landen heeft Nederland in dit opzicht een voordeel.

Een voorbeeld van een Japanse vestiging in Nederland waarbij deze factoren een rol gespeeld hebben is Fujii Photo Film b.v. in Tilburg. Opmerkelijk is daarbij dat de keus van dit bedrijf voor Tilburg als vestigingsplaats onder andere berust op de aanwezigheid van een industrieel georiënteerde beroepsbevolking. Wellicht liggen hier mogelijkheden voor andere regio's met oude, stagnerende industrieën.

willen aantrekken, kunnen een voorbeeld nemen aan deze opstelling van het Nijmeegse college. Een wat actiever acquisitiebeleid van de meeste betrokken overheidsinstanties kan dan ook geen kwaad. Men zal zich moeten aanpassen aan de mentaliteit van het land waar men zaken mee wil doen. Bovendien kunnen eventuele bestellingen van de overheid in de acquisitie betrokken worden.

Het is duidelijk dat Nederland bij de werving van buitenlandse bedrijven best uit kan gaan van de eigen sterke punten en dat subsidies niet vooraf geregeld hoeven te worden, maar een punt van onderhandeling kunnen zijn. Aangevuld met een agressiever en actiever acquisitiebeleid zijn de mogelijkheden voor Nederland als vestigingsplaats voor buitenlandse onderneming nog volop aanwezig.

KEES VAN DER MEULEN

Het Amerikaanse bedrijf 'Digital Equipment' was bijzonder tevreden over de opstelling van het Nijmeegse college van B en W. Andere gemeenten kunnen hier een voorbeeld aan nemen. Foto: Digital Equipment

Herinrichting voormalig havengebied

Het Oostelijk Havengebied bestaat voor slechts 40% uit land. | Foto: Dienst Ruimtelijke Ordening, Amsterdam

Het ontwikkelen van nieuwe wijken in oude havengebieden is een moeilijke zaak. Door ligging en structuur van deze gebieden zijn traditionele stedenbouwkundige concepten er niet goed toe te passen. Het Oostelijk Havengebied in Amsterdam is ontstaan in de jaren tussen 1874 en 1905, toen de overgang van zeil- naar stoomvaart en de daarmee gepaard gaande schaalvergroting de aanleg van nieuwe havens noodzakelijk maakten. In die tijd is dus ook de ruimtelijke structuur van het gebied vastgelegd. Een belangrijk kenmerk is dat het gebied voor 60% uit water en voor slechts 40% uit land bestaat; er zijn vier grote havenbekkens met daaromheen een aantal schiereilanden.

In de eerste plannen tot herstructurering van het voormalige havengebied was sprake van het dempen van de havenbekkens, zodat volledig voorbij werd gegaan aan de eigen, oorspronkelijke structuur van het gebied. Er zou sprake zijn van een normale uitbreidingswijk die zich op geen enkele wijze zou onderscheiden van de nieuwbouwwijken aan de rand van de stad. Deze plannen zijn in de loop van de tijd echter in een diepe ladekast verdwenen. Daarvoor in de plaats werden plannen ontwikkeld, waarin geen sprake was van demping van het water. De unieke structuur van de oude zeehaven werd uitgangspunt voor de verdere planvorming.

Stedelijk

Het Oostelijk Havengebied onderscheidt zich niet alleen door z'n structuur, maar ook door z'n ligging van traditionele uitbreidingswijken. Gelegen direct ten oosten van het centrum en omringd door

19e-eeuwse en vroeg 20e-eeuwse wijken, is het niet meer dan logisch dat de plannen bij deze gebieden aansluiten. De nieuwe wijk moet een echt stedelijk karakter krijgen.¹ Dit betekent onder andere een hoge woningdichtheid. Zo zal het grootste deel van de woningen worden gerealiseerd in middelhoogbouw van vier à vijf etages, terwijl ook echte hoogbouw van tien verdiepingen of meer niet wordt uitgesloten. Er zullen vooral woningen moeten komen voor urgent woningzoekenden uit de omliggende wijken, wat neerkomt op een hoog percentage sociale woningbouw. Het ontstaan van een stedelijk gebied houdt echter meer in dan de bouw van een groot aantal woningen. In zo'n gebied hoort een menging van functies plaats te vinden; daarom zal er ook plaats zijn voor bedrijven, kantoren, hotels en voorzieningen. Het is niet de bedoeling dat voor deze functies aparte terreinen worden gecreëerd. De ideologie van func-

tiescheiding uit de CIAM-gedachte komt in de plannen niet voor. Wonen, werken en recreëren moeten meer worden geïntegreerd dan in de normale nieuwbouwwijken.

Aan en op het water

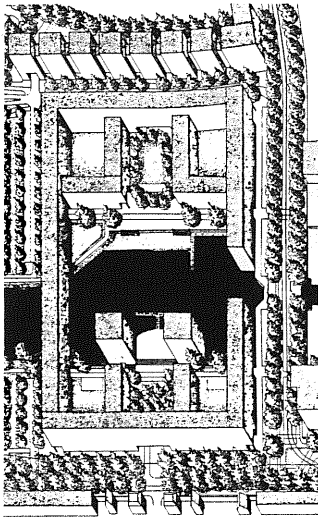
De grote opgave voor een dergelijk gebied is het ontwikkelen van een nieuw stedenbouwkundig concept, waarbij zowel van het stedelijk karakter als van de unieke structuur van het gebied wordt uitgegaan. De spanning tussen het ruime water en wat daarop

gebeurt, en het leven op het land zal aan de nieuwe wijk z'n vorm moeten geven. Havenwijken hebben een geheel eigen sfeer. Zowel op het land als op het water vinden activiteiten plaats, de grens tussen beide is soms moeilijk te trekken. Waar eens grote zeeschepen afmeerden, liggen nu binnenvaartschepen, woonboten en kleine bootjes voor recreatie. De kaden waren vroeger bestemd voor de overslag van goederen. In de nieuwe situatie krijgen ze een taak als verblijfsgebied toebedeeld. Ze vormen de plek waar

Binnenvaartschepen, woonboten en kleine bootjes zorgen voor een afwisselend beeld. Zo valt er in dit gebied altijd wat te beleven.

Foto: Charlotte van Trirum

Entrepothaven-West. Tekening: Dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam

de mensen naar toe kunnen trekken om naar de bedrijvigheid op het water te kijken en van het weidse uitzicht te genieten. Schepen varen regelmatig in en uit en het water is voortdurend in beweging. Dit geeft het verblijf op de kaden een bepaalde vorm van spanning en avontuur; je weet van te voren nooit precies wat je zal zien.

In zijn artikel 'De verleidingskracht van een haven' wijst Han Meyer er op dat juist de ongebondenheid en onvoorspelbaarheid van havensteden altijd een belangrijke inspiratiebron is geweest voor kunstenaars.² Talloze schilderijen, foto's, gedichten en verhalen zijn er tot stand gekomen. Het planmatig ingrijpen in dergelijke gebieden moet er volgens hem dan ook op gericht zijn een nieuwe dynamiek van afwisseling en onvoorspelbaarheid te creëren. De stedenbouwkundige plannen mogen zich niet beperken tot het landgedeelte. Juist de aanwezigheid van het vele water maakt het noodzakelijk dat ook dat wordt ingericht. Het inrichten van voormalige havengebieden vereist een integrale aanpak van land- en watergedeelte. In het Oostelijk Havengebied zijn twee lokaties, waar op deze wijze plannen tot

herinrichting zijn ontwikkeld. In 'Entrepothaven West' is getracht de landbebouwing door te zetten op het water, terwijl op het zogenaamde 'KNSM-eiland' het omgekeerde heeft plaatsgevonden. Hier worden de activiteiten op het water wat vorm en inrichting betreft min of meer doorgezet op het land.

Carrévorm

De plannen voor woningbouw in Entrepothaven West zijn uniek. Het plan is ontwikkeld door de Dienst Ruimtelijke Ordening van de gemeente Amsterdam en voorziet in een carrévormig bouwblok over de brede Entrepothaven heen.³ Hierdoor ontstaat een waterrijk binnenhof, waar via het afmeren van kleine bootjes diverse vormen van waterrecreatie kunnen plaatsvinden. In het gebied zullen in totaal 500 woningen worden gerealiseerd. Dit plan maakt het tevens mogelijk dat voor kleine bootjes een vaarroute door de Entrepothaven richting binnenstad ontstaat. De bootjes varen dan onder de huizen door, een vorm van activiteit die het wonen hier extra aantrekkelijk kan maken. Een goede architectonische inrichting zal er voor moeten zorgen dat eventuele overlast van bedrijvigheid op het water wordt vermeden.

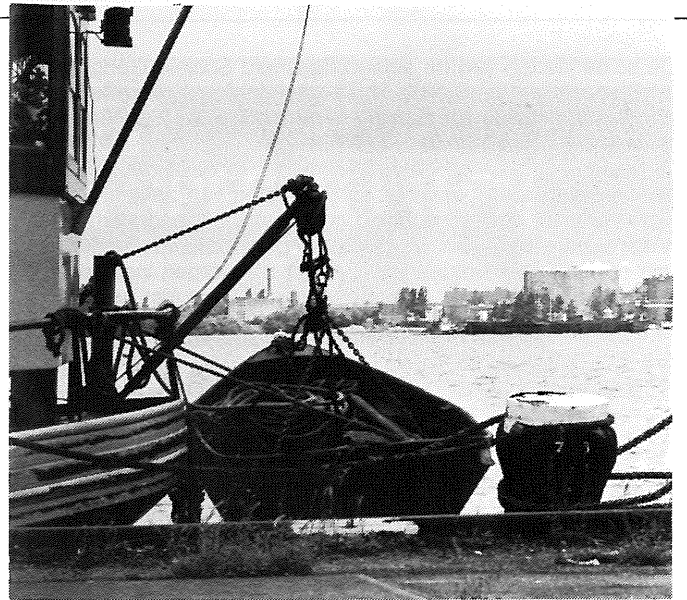
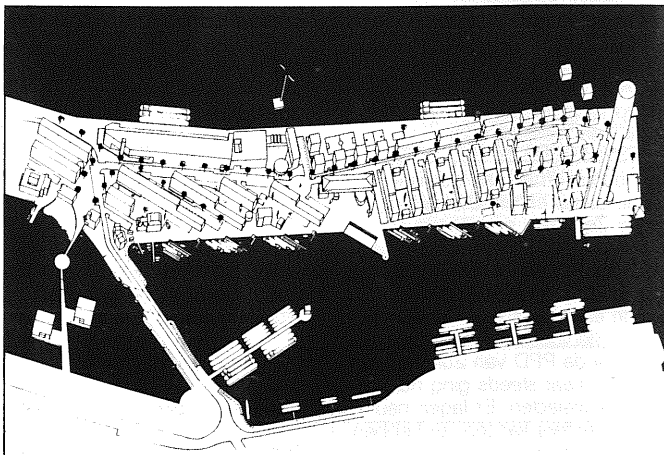
Ook voor het 'IJ-eiland Oost', het vroegere hoofdkwartier van de Koninklijke Nederlandsche Stoomvaartmaatschappij (KNSM), worden stedenbouwkundige plannen ontwikkeld. De gemeente streeft er naar om hier in 1988 te beginnen met de bouw van 950 woningen. Dit eiland onderscheidt zich door zijn structuur in belangrijke mate van Entrepothaven West. Het is een schiereiland, dat slechts door een dam en een brug verbonden is met de rest van het Oostelijk Havengebied. De beperkte afmetingen van het eiland, 750 bij 150 meter, stellen duidelijke randvoorwaarden aan de bebouwing.

WaterKade plan

De bewonersgroep Oostelijk Havengebied heeft van het Ministerie van WVC subsidie gekregen

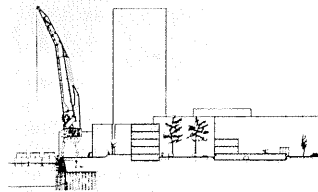
Voor het KNSM-eiland is door de bewonersgroep in samenwerking met een architectenbureau het WaterKade-project ontworpen. Activiteiten op het water lopen als het ware door op het landgedeelte.

Tekening: Architectenbureau Van Herk & De Klein

Kaden, vroeger bestemd voor overslag, worden verblijfsgebied. Een plek waar de mensen naar toe kunnen trekken om te genieten van het uitzicht, de spanning en het avontuur. Foto: Charlotte van Tirum

om eigen plannen voor dit gebied te ontwikkelen. Samen met het architectenbureau Van Herk & De Klein uit Amsterdam werd een stedenbouwkundig inrichtingsplan voor land en water gemaakt, het 'WaterKade plan'.⁴ Belangrijkste uitgangspunt is, dat het typische eilandkarakter van het gebied

gehandhaafd moet blijven. De woningbouw sluit aan op de steigers, waarmee op het water ligplaatsen voor diverse soorten schepen zijn gecreëerd. De bouwblokken zijn georiënteerd op het water, waardoor ook op straatniveau een relatie met het water bestaat. Dit heeft bij het oost-west georiënteerde eiland tevens als voordeel, dat in alle straten zonlicht kan doordringen. In dergelijke gebieden kan dit belangrijk zijn omdat de wind in de brede havenbekkens vaak vrij spel heeft, wat het verblijf op schaduwrijke plekken onaangenaam maakt. De kaden moeten openbaar blijven. De inrichting is zodanig dat deze bijvoorbeeld niet door geparkeerde auto's in beslag kunnen worden genomen. Hierdoor kunnen de mensen altijd naar de kaden komen om te genieten van het uitzicht, de spanning en het avontuur.

De meningen over de plannen voor het Oostelijk Havengebied zijn verdeeld. Met name opdrachtgevers, zoals woningbouwverenigingen en beleggers blijven denken in traditionele stedenbouwkundige concepten. Vaak hangt dit samen met de onbekendheid met structuur en sfeer van dergelijke gebieden. Het wordt tijd dat de barrières in het stedenbouwkundig denken worden doorbroken. Alleen dan kun-

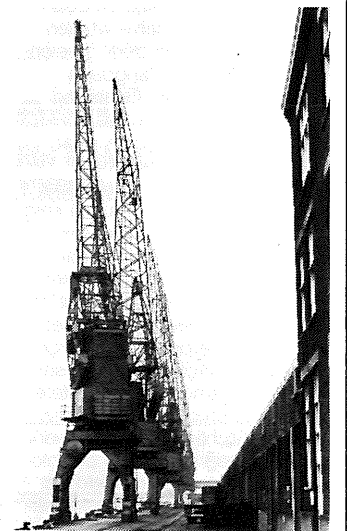
nen we op een zinnige manier nadenken over de herinrichting van voormalige industriële gebieden.

TON HEIJDRA

coördinator van de Bewonersgroep Oostelijk Havengebied

1. Bewonersgroep Oostelijk Havengebied: *Stad en stedelijkheid*. Amsterdam, 1987.
2. Han Meyer: *De verleidingskracht van een haven*. In: Plan, december 1986.
3. Dienst Ruimtelijke Ordening gemeente Amsterdam: *Voorstel stedenbouwkundig plan Entrepot West*. Amsterdam, 1987.
4. Architectenbureau Van Herk & De Klein: *Het IJ-eiland ingericht*. Amsterdam, 1987.

In de Oosterkerk, Kleine Witteburgerstraat 1 in Amsterdam is gedurende de maand juli een tentoonstelling ingericht over de diverse plannen met betrekking tot het WaterKade Project. Voor informatie over project en tentoonstelling kunt u terecht bij de Bewonersgroep Oostelijk Havengebied, Javakade 21, 1019 BK Amsterdam. Tel. 020-220541.

De studentleden van de subfaculteitsraad Sociale Geografie en Planologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam hebben op 18 mei jongstleden in samenwerking met de Stichting Geografenwerk een forumdiscussie georganiseerd rond het thema 'Sociaal-Geografen op de Arbeidsmarkt'. In deze bijdrage zal een beeld worden geschetst van de stand van zaken met betrekking tot de werkloosheid onder sociaal-geografen. Daarnaast zullen twee voor de discussie geformuleerde stellingen van commentaar worden voorzien en zal worden ingegaan op de rol die de Stichting Geografenwerk in deze kan spelen.

Werkgelegenheid voor geografen

Meer zelfverzekerde houding nodig

In de eerste helft van de tachtiger jaren is de werkloosheid onder geografen sterk gestegen.¹ Wat dit betreft was 1985 een voorlopig (?) dieptepunt: 596 werkloze sociaal-geografen en planologen. Sindsdien is er sprake van een zekere stabilisatie en kan zelfs een lichte daling van het aantal werkloze sociaal-geografen worden gesignaleerd. Of deze trend zich zal doorzetten mag echter worden betwijfeld. Ten opzichte van februari 1987 laten maart en april 1987 namelijk weer een lichte stijging zien.

Harde kern

De werkloosheid onder academici wordt veelal bestempeld als een *intredewerkloosheid*. In 1986 was ongeveer 55% van de werkloze geografen 'schoolverlater', dat wil zeggen zonder werkervaring.² Gezien het grote aantal langdurige werklozen mag worden gesteld, dat het intredingsproces voor veel geografen erg moeizaam verloopt. In een situatie waarin het aantal afstuderenden sneller groeit dan het aantal arbeidsplaatsen mag worden verwacht dat de intredingsproblemen nog verder zullen toenemen. De *gemiddelde duur* van de werkloosheid neemt nog steeds toe. In 1984 stond 21,5% van de werkloze geografen langer dan 2 jaar ingeschreven. Voor 1986 en maart 1987 bedroegen deze percentages respectievelijk 27,5 en 28,5. Met recht kan derhalve worden gesproken van een sterk groeiende harde kern van langdurig werkloze geografen. Op grond van de officiële cijfers kan echter niet worden aangegeven waar deze harde kern precies uit bestaat. Vanuit de verschillende geografische instituten is wel enig onderzoek naar de arbeidsmarktpositie van de afgestudeerden gedaan. Deze deelonderzoeken hebben echter het nadeel dat ze een vrij incidenteel karakter hebben en dat de onderlinge vergelijkbaarheid nogal wat te wensen overlaat. Teneinde tot een betere onderlinge afstemming te komen heeft de Stichting Geografenwerk aan alle geografische en planologische instituten voorgesteld het onderzoek onder de afgestudeerden te standaardiseren en het

tevens een permanent karakter te geven. Als landelijke organisatie zal de Stichting Geografenwerk het onderzoek coördineren en op nationaal niveau de gegevens verwerken.

Stellingen

Geografen krijgen geen baan op hun hoofdvak, maar uitsluitend op hun bijvak(ken).

Indien de buitenwacht de bijvakken als gezichtsbepalend voor de geograaf beschouwt, is het van groot belang veel zorg te besteden aan het uitdragen van de geografie als professie. Dit vergt een gezamenlijke inzet van de universitaire instituten, de afgestudeerden en de organisaties uit de beroepspraktijk. De Stichting Geografenwerk ziet het als haar taak hierbij initiërend, coördinerend en stimulerend op te treden. De sociale wetenschappen worden in de beroepspraktijk veelal als in hoge mate substituëerbaar gezien. Een voorbeeld uit de wereld van het beleidsonderzoek moge dit verduidelijken. In 1982 en 1984 waren er bij de Rijksoverheid respectievelijk 350 en 290 vacatures waar geografen naar konden solliciteren. Bij slechts 5% van deze vacatures werd expliciet om een geograaf of een planoloog gevraagd.³ Bij een grote mate van substituëerbaarheid speelt de samenstelling van het vakkenpakket geen doorslaggevende rol. Met name het hebben van werkervaring, ervaring met het gebruik van de computer en een aantal persoonlijke kenmerken en vaardigheden (met name redactionele en sociale vaardigheden) zijn van belang. Bij de verwerving van de eerste baan blijkt daarnaast ook het hebben van relaties een relatief belangrijke rol te spelen.⁴

Teneinde een verslechtering van de arbeidsmarktpositie van de werkloze geograaf te voorkomen moeten mogelijkheden worden geschapen voor het op peil houden van de expertise, het aanleren van veel gevraagde vaardigheden en het vergroten van de kennis van het eigen vakgebied en aanverwante vakgebieden. Op dit terrein is een belangrijke taak voor de Stichting Geografenwerk weggelegd.

Geografen hebben één nadeel: ze zijn geen specialisten.

In deze stelling komt een vorm van zelfonderschatting tot uiting. Geografen moeten een meer zelfverzekerde houding aannemen. De stelling kan daarom beter worden omgedraaid: *'Geografen hebben één voordeel: ze zijn geen specialisten'*. De positieve eigenschappen van het generalist zijn moeten meer worden benadrukt. Er bestaat een duidelijke trend waarin steeds vaker om generalisten wordt gevraagd. Dit geldt niet alleen voor de managementfuncties, maar ook voor functies op het terrein van het (beleids)onderzoek. Sociaal-wetenschappelijk onderzoek vindt steeds minder binnen de smalle door discipline bepaalde grenzen plaats (inter- en multidisciplinaire werkverbanden zijn termen die steeds vaker in de personeelsadvertenties opduiken). In de praktijk betekent dit, dat er in toenemende mate behoefte is aan mensen die het totaal overzicht weten te bewaren en breed inzetbaar zijn. Gezien het karakter van de geografie kunnen geografen zich geloofwaardig profileren

als generalisten. Voor het beter uitdragen van de mogelijkheden die afgestudeerde geografen als werknemer bieden ontwikkelt de Stichting Geografenwerk een brochure, die naar potentiële werkgevers zal worden gezonden.

WIM WESTERVOORDE

1. De werkloosheidscijfers zijn ontleend aan de *Kwartalberichten van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid*. De betrouwbaarheid van deze cijfers staat ter discussie, zie onder meer *Stichting Research voor Beleid: Het werkloosheidscijfer nader onderzocht*. April 1987.
2. T. Mensen en R. Wielers: *Meer bullen dan banen*. Groningen, juli 1986.
3. A.P.N. Nauta: *Sociaal beleidsonderzoek voor de overheid*. In: H. v.d. Wusten (red.): *Postmoderne aardrijkskunde, de sociografische traditie voortgezet*. Muiderberg, 1987.
4. C. Kist, M. Stijnenbosch en R. Verhoeff: *De arbeidsmarkt voor geografen in kaart gebracht*. Utrecht 1987.

Geografen in de gezondheidszorg

Bij het provinciaal bestuur van Zuid-Holland zijn momenteel een opvallend aantal geografen werkzaam binnen de gezondheidszorg. Zo werkt Inez Westervoorde (29) op de afdeling Maatschappelijke Ontwikkeling van Sociaal-culturele Zaken en Eric van der Kooij (28) op de afdeling Gezondheidszorg van de sectie Welzijnszorg. Puur toeval of een nieuwe ontwikkeling in de werkgelegenheid van geografen en planologen?

Inez Westervoorde houdt zich speciaal bezig met de jeugdhulpverlening. 'Wanneer bepaalde instellingen plannen hebben om uit te breiden of te fuseren', vertelt zij, 'komen deze plannen via het ministerie van WVC bij ons terecht. Ons wordt gevraagd een advies te geven, bijvoorbeeld wanneer een instelling een nieuwe groep jongeren wil aantrekken.' Haar werk bestaat, kortom, uit veel overleggen en vergaderen en sluit bepaald niet aan op haar studie stads- en plattelandsgeografie. Ze kwam er ook min of meer toevallig terecht, toen zij, een jaar geleden, op een andere vacature bij de provincie solliciteerde en gevraagd werd. Zij volgt: 'Hiervoor heb ik onder meer bij de PPD van Zuid-Holland gewerkt maar steeds ging het om tijdelijke projecten. Er lagen nauwelijks verdere kansen, ze hebben genoeg mensen.'

Eric van der Kooij houdt zich binnen Welzijnszorg bezig met het uitvoeren van provinciale taken in het kader van de nieuwe Wet Ziekenhuisvoorzieningen. Hij adviseert ook, maar is meer dan Inez Westervoorde bezig met planning. Hij moet ontwerpplannen opstellen voor de zes Zuidhollandse regio's. Hij is speciaal belast met de psychiatrische voorzieningen en moet zorgen voor een evenredige verdeling. 'Vooral bedjes en plaatsjes neerzetten', zo omschrijft hij zijn werk, 'soms moet een instelling verhuizen naar een andere regio, soms alleen een afdeling.' Nog twee geografen doen soortgelijk werk bij de provincie, respectievelijk voor de verpleeghuizen en de zwakzinnigensector.

Eric van der Kooij solliciteerde en werd, voor hem zelf althans, onverwacht aangenomen. Op de vraag wat hij bij dit werk nog aan z'n studie (stads- en plattelandsgeografie) heeft, antwoordt hij: 'Ik ben wel enigszins met planning bezig maar niet zozeer met locaties alswel met spreiding in zeer algemene zin. Eigenlijk ben ik onderzoeker maar ik doe nu beleidswerk. Dat mis ik achteraf wel in m'n studie, dat ik daar niet meer over heb geleerd.'

Zowel Inez Westervoorde als Eric van der Kooij beschouwen het als toeval in de gezondheidszorg terecht te zijn gekomen. Voorzover bekend zijn in andere provincies nauwelijks (nog) geografen op dergelijke posten te vinden.

AEMILIA DE KONINGH